

הרב מרדכי שטיין
רב ב"הזורעים, גליל התחתון

בדין זריעת כלאים. כשדעתו לעקור את אחד המינים. לפני סוף זמן גדולו

לעלוי נשמת זוגתי הראשונה מ' חיה
שרה בת הה"ג מוהר"ר טוביה פישר
זצוק"ל ונשמת שלושת ילדי רעכיל,
ייטל, גרשון, שעלו על המוקד וקדשו שם
שמים יחד עם קדושי גיטו סומבטהלי
בהונגריה בשואה אשר פקדה את יהדות
אירופה בשנות ת"ש—תש"ה. הי"ד.

שאלה: ישנם צמחים, וביניהם הגזר, שחום השמש בקיץ מסכן קיומם בראשית
נביטתם, באשר הוא שורף את הצמח הזעיר ורך. בשדה המיועדת לצמחים אלו,
נוהגים האכרים לזרוע תחלה תירס, וזורעים את הצמחים הענוגים בין שורות
התירס, אחרי שכבר גדל ומטיל צל ויגן על הנביטה הזעירה שעדיין בראשיתה
ענוגה ורכה. כשעברה על הצמחים הענוגה המסוכנת, אפשר לעקור את התירס,
טרם שיביא סירות. ושאלוני חברי המושב: האם יש בנוהג זה צד איסור
כלאי זרעים?

וזה הגלע"ד בזה:

(א) משנה כלאים ב' ז' "היתה שדהו זרועה חטים ונמלך לזרעה שעורים
ימתין לה עד שתתליע (כשמתפשטים השרשים, הם דקים ואדומים כתולעת. הרא"ש).
ויופך (ויהפוך — וכשהופכים אח"כ במחרשה מתים השרשים, ושוב אין גדלים.
הרא"ש) אם צמחה, לא יאמר, אזרע ואח"כ אוסף (אהפוך) אלא הופך וא"כ זורע".
הרדב"ז על ה' כלאים ב' י"ד מוסיף באור למשנה: "וא"ת מאי למימרא, והרי אפילו
לא צמח, לא יזרע עד שיהפוך, כ"ש אחר שצמח? וי"ל כיון שכבר צמח, שוב לא
חיישינן שיוציא צמח אחר, וסד"א שיזרע ואח"כ יהפוך, קמ"ל דלא יזרע עד שיהפוך,
דבשעת הזריעה נראה כזורע כלאים אם לא יהפוך בתחילה". ונראה לי להוסיף באור
לתרוצו של הרדב"ז, ולהרחיב הדבור בזה. הנה בשבת ע"ג ב' על המשנה "אבות
מלאכות ארבעים חסר אחת הזורע והחורש" מקשה הגמ' "מכדי מכרב כרבי ברישא
ליתני חורש והדר ליתני זורע?" ומשני "תנא בארץ ישראל קאי דזרעי ברישא והדר
כרבי". ולכאורה אינו מובן. הלא בכל מקום חורשים אחרי שזרעו, בכדי להכניס את

הזרע לתוך האדמה ולכסותו? אולם הענין נ"ל כך: במקום אחר, החריש הראשון שחורשין לפני הזריעה, מרכך את האדמה, ומפורר רגביה, ועושה אותה ראויה לקבל את הזרע ולהצמיח אותו, והחריש שאחר הזריעה, בא רק להכניס את הזרע לתוך האדמה, ולכן לא נקרא החריש השני חרישה להתחייב עליו בשבת משום חורש, שהרי הוא נעשה באדמה חרושה ותחוחה. אולם בא"י האדמה היא קשה והחריש השני שלאחר הזריעה, מלבד שהוא בא לכסות את הזריעה, בא גם לפורר ולרכך רגבי האדמה שמפני קשיותם לא התפוררו ולא התרככו כל צרכן בחריש הראשון. ואשמענין תנא דמתניתין, בשנוי הסדר, שבא"י גם חריש שלאחר הזריעה נקרא חריש להתחייב עליו בשבת משום חורש. ועיין רש"י שם ופירושו הר"ב על המשנה הנ"ל. ויש הבדל ושנוי בין שני החרישים, שהחריש שלפני הזריעה הבא לעקור את האדמה ולהפך אותה הוא עמוק עד כמה שהמחרשה מגיעה. והחריש שלאחר הזריעה שבא להכניס את הזרע לתוך האדמה הוא שטוח, ועמקו מגיע רק עד המקום שמשם הזרע יכול לבצבץ ולעלות, שאם יכניס את הזרע עמוק יותר מדי הרי זה לא יצמחו לעולם, ולכן מי שנמלך לזרוע שעורים בשדה הזרועה חטים, תחלה עליו לחרוש חריש עמוק את מזרע החטים ולהפך על ידי כך את העליון לתחתון ולהוריד את החטים המתולעות בעומק האדמה עד המקום אשר משם לא יבצצו ויעלו לתוך מזרע השעורים אשר יזרע אחר כך. ולא יכול להסתמך על החריש שיעשה בלי זאת, אחר זריעת השעורים. שהרי חריש זה יעשה כדי להכניס את השעורים לתוך האדמה, ולא יעשה אותו כל כך עמוק, שיפגע לרע במזרע החטים, שרק התליעו, אבל עדיין לא עלו מן האדמה, וחריש זה לא יעכב צמיחת החטים המתולעים בתוך השעורים. והיה עולה על הדעת שדוקא כשהחטים עדיין לא צמחו, רק שהתליעו באדמה, צריך להפך אותם מתחלה במחרשה ולהשמידם לפני זריעת השעורים, אבל כשכבר בצבצו ועלו החטים מן האדמה אין צריך להפוך אותם מתחלה במחרשה, כי אם יכול להסתמך על החריש אשר יעשה להכניס באדמה את השעורים אחר זריעתם, שהרי גם חריש שטחי כזה כבר יפגע לרע בחטים שכבר צמחו ועלו, מחוץ לאדמה, וישמיד אותם שלא יצמחו עוד בתוך השעורים. קא משמע לן משנתנו שגם כאשר כבר צמחו החטים, יש לחרוש ולהפוך אותם מתחלה, לפני זריעת השעורים, משום איסור כלאים של שעת הזריעה שבשעה שזורע, נראה כזורע שעורים בין החטים שהם כלאים זה בזה.

מוכח מכאן, שאף שבודאי יעקור את המין הזרוע כבר, ואינו זורע כלאים רק לשעה, עד שיגמור את זריעת המין השני, ובודאי לא ישאיר את שני המינים שיגדלו יחדיו, בכל זאת אסור, משום מראית עין של כלאים בשעת זריעה. וכל שכן שאסור בנדון שלפנינו שבדעתו להשאיר שיצמחו יחד שני המינים, עד שתעבור העונה המסוכנת של המין השני ויש איסור כלאים בשעת הזריעה ולאחר הזריעה.

(ב) משנה כלאים ה' י' „הרואה ירק בכרם ואמר כשאגיע לו אלקטנו מותר, כשאחזור אלקטנו אם הוסיף במאתים אסור“. וכותב שם התויו"ט: „כתב הר"ב משום דנתעצל ונתיאש (מללקוט הכלאים). וכתבו התוס' (ב"ב ג' ב' וב"ק ק' ב') והטעם יש לפרש משום דכתיב לא תזרע כרמך כלאים — (קיום כלאים) דומיא דזריעה דניחא ליה“. הדיון הוא על קיום כלאים דניחא ליה לשעה, שהרי בדעתו ללקוט את הירק כשיחזור, וכמובן שגם הראיה והדוגמא היא מזריעת כלאים דניחא ליה לשעה

שרוצה לעקור מין אחד לפני גמר גדולו כשעדיין לא הביא פרי, ואין בדעתו להשאירם עד שיעשו שניהם פרי. ומוכת מכאן שזריעה דניחא ליה רק לפי שעה, ובדעתו לעקור מין אחד לפני שיעשה פרי, נקראת זריעה, ואסורה הן בכלאי הכרם והן בכלאי זרעים. והדבר מסתבר שכן הוא, שהרי „לא הקפידה תורה על הכלאים אא”כ הם זרועים בתוך שעור יניקה, ואפילו בסמוכים אינו אסור מן התורה אא”כ מעורבים מלמעלה (וכמו שתרגם אונקלוס כלאים — עירובין) אבל אם נראה מלמעלה שהן מובדלין אע”ג שיונקים מלמטה מותר”. (חכמת אדם, שערי משפט הארון ג’ ב) „שכל מה שאסרו חכמים (בכלאים) לא גזרו אלא מפני מראית עין”. (משנה כלאים ג’ ה’ ועיין פירוש הרמב”ם, ועיין עוד פה”מ לרמב”ם ריש פרק ג’ דכלאים). ומבחינת המראית עין אין נ”מ אם שני המינים מעורבים יחד כל זמן גדולם, או רק חלק מזמן גדולם. האסור של מראית עין ישנו גם בזמן הקצר ששני המינים גדלים בעירובין, עד שעוקרים את אחד המינים.

ג) משנה כלאים א’ ו’ „אין מביאין (מרכיבין) אילן באילן, ירק בירק, ולא אילן בירק ולא ירק באילן, ר’ יהודה מתיר ירק באילן” ומפרש התויו”ט טעמו של ר’ יהודה על פי הירושלמי „שסובר ר’ יהודה דדוקא כשע”י ההרכבה, הן מתאחין ונעשה על ידיהן פרי או ירק משונה בהו אסרה תורה משום כלאים, וזה דוקא באילן ואילן או ירק בירק, אבל ירק באילן שאינם מתאחין להשתנות ולעשות ירק או פרי אחר אע”פ שיונקים זה מזה לא אסרה תורה”. הח”ס יו”ד פ”ז מקשה על דברי התויו”ט אלו „דהא כל עצמו לא ילפי אסור הרכבת כלאים בפ”ק דקדושין ל”ת ע”א אלא מדכתיב בפ’ קדושים שדך לא תזרע כלאים, בהמתך לא תרביע כלאים, מה בהמתך בהרבעה אף שדך בהרכבה ומה בהמתך בין בארץ בין בחו”ל דה”ל חובת הגוף הה”ג הרכבה נאסר בין בארץ בין בחו”ל”: „וצל”ע (דברי התויו”ט) הא ע”כ בהרבעת בהמה נאסרה אפי’ אינו עושה פירות דהרי ר’ יהודה בעצמו אמר פרידה אין מרביעים עליה אלא מינה יעיין חולין ע”ט ע”א ומבואר פ”ק דמגילה י”ג ע”ב דפרידה אינה עושה פירות וכן בפ”ק דבכורות בסבי דבי אתונא „כודנייתא מי ילדה”, וכיון דבהרבעה נאסר (אף שאינה עושה פרי) מג”ל להתיר בהרכבה”. הח”ס גותן טעם אחר בדעת ר’ יודה, ואת דברי התויו”ט הניח בצ”ע. אולם לעד”נ לישיב שיטת התויו”ט שהיא גם שיטת הירושלמי כמבואר שם בתויו”ט.

לדעת ר’ יהודה לא אסרה תורה הרבעת כלאים רק כאשר שני המינים מתעברים יחד דהיינו כאשר הנקבה קולטת זרע הזכר שאינו מינה להתעבר על ידו. אולם הרבעת מינים אלו אסורה גם אז כאשר ידוע למפרע שמסבות שונות לא תתעבר הנקבה מההרבעה הנדונה. במשנה בכורות ד’ ד’ איתא „אמר תודוס הרופא אין פרה וחזירה יוצאה מאלכסנדריה עד שהם חותכים את האם שלה בשביל שלא תלד” ובודאי שאסור להרביע זכר של מין אחר על פרה שנטל האם שלה ולא תלד וכן ידוע, שלנקבה של כל בעל חי, יש עונות מסוימות שבה היא מתייחמת וקולטת זרע הזכר להתעבר ממנו ויש עונות בחיי הנקבה שבה לא תתעבר בשום אופן. והתורה הלא לא חלקה בזמני ההרבעה, ואסור להרביע כלאים בכל זמן ועונה, אף בעונה הידועה שאז הנקבה מתייחמת בה, וידוע למפרע שלא תתעבר מן ההרבעה. משום זה אמר ר’ יהודה שפרידה אין מרביעין עליה אלא מינה, שהרי סוס עם

חמור מתעברין יחד, רק במקרה הנדון, חלק החמור שבפרדה לא מתעבר. ושני המינים המתעברים יחד אסור להרביעם אף כשבמקרה הנדון לא תתעבר הנקבה. אולם שני מינים שאינם מתעברים יחד דהיינו שהנקבה אינה קולטת זרע הזכר אינו מינו להתעבר ממנו, בשום מקרה, או לדעת ר' יהודה אינו אסור להרביעם. והרכבה דומיא דהרבעה. אילן באילן, שעל ידי הרכבה הן מתאחזין יחד לעשות פרי משונה, אותם דוקא אסרה תורה, אבל ירק ואילן שאינן מתאחזין לעשות פרי משונה בשום מקרה לא אסרה תורה לדעת ר' יהודה. אבל התנא קמא חולק על ר' יהודה, וסובר שהתורה סתם אסרה הרבעת והרכבת כלאים, ולא חלקה בין כלאים העושה פרי, ובין כלאים שאינם עושה פרי. בפוסקים נפסק הלכה כ"ק. וא"כ גם מכאן מוכח שסוגי הכלאים שאסרה התורה, הם אסורים, בין אם עתיד להעשות פרי מעירובם או לא. ודין מינה גם לענין כלאי זרעים שאעפ"י שלא יבשלו פרים בערבוביא אסור.

ד) בתשובה הנ"ל מביא הח"ס „דסתם הרכבה היא באילן דוקא, שעשוי להוציא פירות, אבל אילן בירק וירק באילן, אינם אלא לשום סבה אחרת ולא להוציא פירות, וכ"כ בקול הרמ"ז במשנה ח' פ"א דכלאים. וא"כ בפשיטות מוכח ממשנתינו, של תנא קמא שהלכה כמותו, שהכלאים אסורים גם כשאינו עושה את ערבוב הכלאים, בכונה להוציא פירות, אלא לשום סבה אחרת. וכן כותב בהדיא המשנה ראשונה שם על אותה משנה „וקתני (שם במשנה — אין נוטעין) יחור של תאנה לתוך החצוב (שיהא מקירו) וכן (אין תוחבין) זמורה של גפן באבטיח שתהא זורקת מימיה לתוכו שלא תיבש, וכן (אין נותנים זרע דלעת בחלמית שמשמרתו. ובכל אלו אינו מתכוין להשביח פירותיו, ואמרינן בפ"ה משנה ז' לא תזרע דוקא בכונה, אפ"ה זהו נמי כונה היא, שהרי מרכיב בכונה אע"פ שאין מתכוין לפרי". ויש להוסיף עוד לכל הנ"ל ראייה מהתוספתא כלאים א—ט' „הנותן מעה (גרעין) של תורמוס בצד מעה של דלעת כדי שתבקע הארץ מפניה (בפני מעה של דלעת ותוכל להשתרש בארץ) חייב, הרי שגם אז חייב משום זריעת כלאים כאשר אין כונתו להשביח הפרי כי אם להועיל לאחד המינים להשתרש ולגדול. ואין סברא לחלק בזה בין הרכבה לזריעה.

ה) בקבץ לזכרו של הר"ר ג. אונא ז"ל דן הרב ד"ר יצחק אונא זצ"ל בשאלה „אי זורע בכרם ע"מ לעקור חשיב זורע אי לא ז' והנ"ל מביא הוכחות שכלאים צריך כונה ומחשבה. בתוך דבריו כותב: „וראייה גדולה שזה (זורע כדי לעקור) לא מיחשב זריעה היא ממה שכתב הרמב"ם בפ"ג מכלאים הל' י"ז וז"ל: היה שדה זרוע חטים ושדה חברו בצדו זרוע חטים מותר לו לזרוע תלם אחד של פשתן בצד חטים שלו סמוך לשדה חברו. שהרואה יודע שאין דרך העם לזרוע תלם אחד של פשתן ולא נתכוין זה אלא לבדוק שדהו אם ראויה היא לזרוע פשתן אם לא ונמצא כזורע להשחתה עכ"ל. הרי שלדעת הרמב"ם זורע להשחתה כלומר שלא ליהנות מהפירות לא מיחשב זריעה". אולם אין מכאן ראייה לנדון. שמה שכותב הרמב"ם „נמצא כזורע להשחתה" ומותר, אין כונת הרמב"ם לומר, שזורע בכונה שלא ליהנות מפירותיו כמו שמפרש הרב הנ"ל, כי אם כונת הרמב"ם לומר שזורע לחנם לגמרי, שאין לו בזריעה זו תועלת מעצם הצמח, לא התועלת ליהנות מהפירות, ולא התועלת של השתרשותו וגדול של אחד ממיני הצמחים על ידו. וכן כותב

בהדיא הרמב"ם בפרושו למשנה כלאים ב'—ז' "שאין אדם זורע תלם אחד של פשתן מפני שהוא מעט ולא יצא ממנו שום תועלת". וביותר יש להוכיח כן מדברי הרא"ש בפרושו על המשנה הנ"ל "פשתן שרי דדרך לבדוק בפשתן דאין אדם זורע פשתן אצל תבואה לקימו לפי שהוא מזיק את התבואה. וכפי זה יהיה הלשון "כזורע להשחתה" פשוטו כמשמעו להשחית את הזרע שעל ידו נזרע הפשתן. בכלל אין להביא ראיה מהלכה זו למקום אחר, שהרי בהדיא כותב הרמב"ם שם בהמשך ההלכה "לפיכך אסור לזרוע מין אחר בין שתי שורות אלו שהן ממין אחד עד שירחיק בתוך שלו". ולא התירו רק תלם אחד של פשתן משום שיש הוכחות ברורות שלא זרע רק לבדוק שדהו, ואין שום חשש של מראית עין, שיאמרו לתועלת הצמחים, או ליהנות מהפירות זרע. ומשום מראית עין לא התירו תלם של מין אחר אפילו אם דעתו וכונותיו הוא רק לבדוק שדהו. וכש"כ שלא התירו כשזורע מלכתחלה בכונה לתועלת השתרשותו או גידולו של אחד המינים, כגון בנדון שלפנינו שזורע ומקים את התירס בכדי שיגן על צמח האחר, הרך והענוג, שזה נקרא זורע כלאים בכונה וניחא ליה בקיום הערבובייה. ואף שבדעתו לעקור את אחד המינים לפני גמר גדולו ולפני שיביא פרי, בכל זאת נקרא זה זורע כלאים בכונה שהרי ניחא ליה בערבובייה של שני המינים, עד הזמן שיעקור את אחד המינים.

כל זה כתבתי להלכה, וההוראה למעשה מסורה בידי גדולי התורה שבארצנו הקדושה ת"ו.